

ШЫН

№ 50
(18012)

2011 чылдың
май 5,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүн эгелээн

Шинтиел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НАЙЫРАЛДЫҢ ДОҢНАЖЫ

• Моолдун езу-чаңчылдары сиңниккен эт-херекселдер
делгелгезинден •

Моолдун херээжен
дарганы Нямсүрэн
Доржжанцан

рель 29-та Тываның Национал музейинге "Моолдун национал чүүлүнүн езу-чаңчылдары" тегиниң ажыдышкыны болгелгелгеде моол аныяк чударган Нямсүрэн Доржжанцан үнелиг металлдар, даштар-килбил кылган эр болгаш кен кижилериниң каасталга делдери, Моолдун эртемнер миязының ажылдакчызы, тин шинчелекчизи болгаш оол бижик талазы-биле спест Ринченсамбуу Отонбаан хуу шыгжамырындан алган илга эт-херекселдерин, моол инал шоочаларның чыынды-судурларны болгаш калли-бижиктиң түүзүн көргүскен. делгелге — эрткен чылын ын Чазаның Даргазы Ш.В.

Кара-оолдун болгаш Моол Республиканың удуртулгазының аразына ийи чоннун культура өнчү-хөреңгилери-биле удур-дедир арга-дуржулга солчулгазының дугайында дугуржулганың бир кезээниң дорт боттанылгазы-дыр. Делгелгени баштайгы сонуургап келгеннерниң бирээзи — ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш. В. Кара-оол болгаш оон өөнүң ишти Л.С. Кара-оол олар. Лариса Сагаан-ооловна Кара-оолдун делгелгени сонуургап келгени билдингир, чүге дээрге ында кандыг-даа херээжен кижини тоомча чок арттырбайн баар бурун шагның моол дарганнарның езу-чаңчылдары сиңниккен, үнелиг даштардан кылган онзагай, чараш кылыгларын дерээн.

Каасталга херекселдеринин автору — аныяк чурукчу-дарган, уран чүүлдүн ол хевирин 1995 чылда-ла сонуургай бергеш, ук адырда ажылдап турар, Моолга, Россияга, Кореяга болгаш оон-даа өске чурттарга делгелгелериниң кир-жикчизи, уран чүүл шинчилелиниң магистри — Нямсүрэн Доржжанцан. "Шак мындыг нарын, чараш чүүлдерни демир, даштан сиилби кылыры кайы хире берге болу-рул?" — деп айтырыгга ол: "Бир эвес киж кылыр деп турар чүүлүн күзелдиги-биле кылыксап турар чүве болза, шупту чүүл бүде бээр болгай. Мен бо херекселдер кылырын сеткилимден күзеп турар болганымда, оларны кылыры ме-нээ берге эвес-тир" — деп харыы-лап турар.

Моолдун эртемнер академия-зының ажылдакчызы, Тибеттин шинчелекчизи болгаш эрги моол бижик талазы-биле специалист

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол дарганың кылыгларын сонуургап турары.

Ринченсамбуу Отонбаатарның, чамдыктары 300 чыл шыгжатынып келген, бурунгу моол 50 ажыг шоочалар чыындызы, калли-граф бижиктиң херекселдери көрүкчүлерниң сонуургалын хаара туткан. Ринченсамбуу Отонбаатар шоочаларны 30 ажыг чыл дургу-зунда чыып келген. Оон аңгыда ол

бурунгу судурларны база чыып турар. Делгелге келген киж бурунгу оон холу-биле эрги моол бижик кырында бодунун адын азы йөрээлдер бижээн саазынны белекке алыр аргалыг болур.

Моолдун онзагай, хөй талалыг болгаш бурунгу төөгүлүг национал культуразының езу-чаңчылдары

«Улэмжийн чанар» («Тывызыксыг шынар») — херээжен кижиниң каасталгазы.

сиңниккен эт-херекселдерин бараалгаткан солун, өөредиглиг делгелгени көөрүнче Тываның Национал музейи чалап турар.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.
Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
тырттырган чуруктары.

Спорт Спорт Спорт

Өскерилгелер

легейниң көшкүн чонна-национал хүрештериниң "Наадымы" бо чылын бистинг республикага август 12-14 хүнне-эрттирерин чоокта чаа, ап-эгезинде, Улан-Батор хоо-удуртукчу комитеттиң ке-нери шиитпирлээн. чаа бистинг республиканың стар херектериниң болгаш талазы-биле яамызының са-ың оралакчызы Р.Р. Наважап, чаа өскерилгелерни ки-сүмелеп, ону чедишжинниг ирлээн. Ук өскерилгелерге, де, ук маргылдааның адын рунда "Моол уктуг көшкүн аның конвенциязы" деп тур-ийде, Тыва — Моол хүреш-75 килге чедир база оон өрү-лдерге чедир турган болза, чылын ону 85 килге чедир

дугурушканы хамааржыр.

Долгандырыг хүреш

Апрель 22-23 хүннеринде Улан-Гом хоорайга моол хүрештин дүрүмү-биле аныяк мөгелер аразына долгандырыг хүреш маргылдаазына Улан-Батор хоорайдан, Кобдо, Убса-Нур аймактарындан ниитизи-биле 47 мөге киришкен.

Аңаа бистинг республикадан Өвүр кожуундан аныяк мөге Айдыс Куулар бодунун быжыг туружун көргүзүп, ийги черни ап үжүүрлешкеш, Убса-Нур аймактын "Начын" мөгези деп атка төлөптиг болган. Аныяк мөгеге "Шын" солун таварыштыр бүгү тыва чоннун байырын чедирдивис.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

ХҮРЕШ — МАЙ 9-ТА 13 ШАКТА

Тыва чоннун эң ынак спортчу мөөрейлериниң бирээзи, тыва эр кижиниң оюну — тыва хүрешке республика маргылдаазы май 9-та "Совет Тываның 5 чылы" аттыг стадионга 13 шакта эгелээр.

Ук спортчу маргылдаада алдар атыг-даа, аныяк-даа мөгелерниң ачыр-дачыр тудушканын сонуургап көөрү-биле муң-муң аарыкчылар республиканың кожууннарындан болгаш на-йысылалдан хөйү-биле ол хүн чыгып, Ада-чурттуң Улуг дайынынче эки тура-биле аъттанган тыва дайынчыларга сактыышкын-мөгейигни кылып, Улуг Тиилелгеге алдар болдурган ол алаанныг, чараш оюнун көөр аргалыг.

Эрткен чылын Тиилелге хүнүнүн ол улуг маргылдаазын Тываның хөгжүм-шии театрының артистери төөгүнүн эрткен арыннары-биле холбап тургаш эрттиргенин көрүкчүлөр сактып тур боор. Ам база катап чараш чүүлдүн, уран чогаадылганың база спорттун чараш байырлалынче бүгү чонну тыва хүреш федерациязы чалап тур. Келген чон чүгле сеткил ханып, өөрүп чанар дээрзи билдингир.

Бистинг корр.

ААС-КЕЖИК, АЯС ДЭЭР, ТАЙБЫҢ ЧУРТТАЛГА.

Апрель 28-те Кызылдың Хамааты байдалының актылар бижилгезинин эргелелинге Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Г.А. Колупаев биле күш-ажылдың хоочуну база тылдың ажил-ишчизи Н.М. Савченконун өг-бүлө тудуп бадыланышканының байырлыг хемчээ болуп эрткен. Онза болуушкун ужуң чаа өгленишкен өг-бүлөгө ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизинин), ТР-ниң Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының база Кызыл хоорайның мэриясының социал камгалал талазы-биле департаментизинин төлээлери белек-селээн сөңнөп, байыр чедирген.

Чеже-даа хаттыг, сыраннып турар сооксумаар часкы хүн турза, ийи хоочунга өг-бүлө тудар чуртталганың эң-не өөрүнчүг байырлыг болуушкунунга шаптык болбаан. Апрель 28 — Герман Алексеевич биле Нина Михайловнага уттундурбас аас-кежиктиг хүн. Бо хүн олар назынының хөй кезин шуужуп эрте-даа берген болза, чурттуң хостуг эргелиг хамаатылары болуп, өөрүшкү болгаш муңгаралды кады үлежири-биле күрүнениң мурнунга өг-бүлөзүн хоойлу езугаар бадыла-дып алганнар. Олар кайызы-даа амыдыралдың сезен артын алып, кады чурттаа-ла беш чыл ажа бергеннер. А таныш-көрүш-биле алырга, олар чаңгыс албан черинге безин он ажыг чыл кады ажилдааннар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Герман Алексеевич бичии дурт-сынныг, омак-сергек, арын-шырайының чазыы аажок болгаш кончуг чугаакыр. Ону кижик көргөш,

«амыдырал-чуртталгага ханы ынак кижик-дир» деп бодап башка кирер болду. А Нина Михайловна оожум, эжинин чанындан ыравас болду. Ийи хоочун четтинчип алгаш турда, кыдыындан көөргө, чаптанчыы аажок кылдыр көстүр болдулар. Бирээзи каттырып-каттырып хөөрээр, а өскези томаанныы аажок чанында турар.

«Канчап мындыг харысалгалыг шийтпирни хүлээп алган силер?» — деп журналистеринин айтырынга, Герман Алексеевич: «Нина Михайловнаның өөнүн ээзи аныяанда-ла чок апарган болгаш, ол бүгү назынында чааскаан чурттап, орта аас-кежик деп чүүлү-даа көрбээн кижик. Кажан мээң өөм ишти чок апаарга, карактарым көрбөстей берген турган. Оон Нина меңээ дузалажып, мээң дузалакчым апарган. Оон толтук бүдүжүңгө бодумнун салым-хуумну бүзүредип, кады чурттай берген бис. Ынчангаш бот-боттарымыска тааржыр деп

Чуртталгага идегел, бүзүрел-биле.

чүүлү билгеш, эжимни езулуг аас-кежиктиг болдуруп, өг-бүлени хоойлу езугаар бадыладып алырын сүмөлээримге, ол чөпшээрешти» — дээш, солун чугаазын эгеледи. Нина Михайловнаның арай ыядыккап турары илдең болду. Ол айтырыл-ларга кыска харыыларны бергеш, эжинче көрүп каарга, оозу айтырыг бүрүзүңгө солуну аажок кылдыр харыыларны берип олурду. Ар-нында өөрүшкү чайынналган хоочуннун чугаазын доктаадып, байырлыг хемчегни эгелээр-биле эргелелдин специалистери аалчыларны залче чалай берди.

«Мендельсоннун марыжы»... Аалчылар хөй эвес-даа бол, залда байырланчыг хөөн кижик бүрүзүнүн арын-шырайында эскертинди.

Өгленчип турар онза деп көөр ийи хоочунну столче саададып олурту. Хоойлу езугаар чаа өг-бүлени бадыланыштыргаш, түңнел кылдыр: «Чөпшээрэжип тур силер бе, Нина Михайловна?» — деп айтырыгга, ол чаптанчыы аажок кылдыр: «Ийе, чөпшээрэжип тур мен» — деп харыыны берген соонда, Герман Алексеевич бодунун ээлчээнде кончуг идепкейлиг: «Мен база чөпшээрэжип тур мен» — деп харыылады. Хамааты байдалының бижилге документизинге хол үжүктөрүн салган соонда: «Силерни ашак болгаш кадай кылдыр чарлап тур бис» — деп чарлаан. Чаа өгленишкеннерге чылыг-чымчак сөстөрүн илередип, белек-селекти тывыскаан. Оларның амыдырал-чуртталгазын-

да база бир чаа арын а. Чаа өг-бүлөгө аас-кежик дээрни, тайбың чуртталга каалыңар.

Байырлыг хемчег соонда, Герман Алексеевичтин: «Кайы хире эжим?» — деп айтыр чүгүлө хүлүмзүрүүрүңгө Оон өгнүн эр ээзи а. «Бээр келиринден ды турган кижик дийин б чажыдын ажыдып чугаа

Бо улгады берген и нун шийтпирин амгы шаг тары үлегер кылдыр хүл кежиктиг, быжыг өг-тударын күзээр-дир б. Алексеевичинин: «Бо ш эр улус өг-бүлө тудар у салгадан коргар апарга кажанда-даа ол хары кортпас ужурулуг, ол дэ ның дорт хүлээлгези де деп чугаазы кончуг шы дым. Шынап-ла, амгы турарга, долу эвес өг-бү көвүдөп, ниитилелдин оттуруп турар. Кыс киж де амыдыралдың бүгү-ле бар дээрзи билдингир. чурттаан эжи быжыг жинин дузазы-биле чүк луг. Ынчангаш идегелд бүзүрелдиг эр чонуус деп оларның хөй-аадын чугула.

Валерия Ай-кыс МАСПЫК тирттырган чуруу.

ЭГЕЛЭЭНИН ЭЧИЗИНГЕ ЧЕДИРЕР

Тыва Республиканың Чазаа ортумак болгаш биче бизнестин сайгарлыкчыларын деткип, оларга дуза-детким-чени доктаамал көргүзүп турар. Республикада сайгарлык-чы чорук бурунгаар хөгжүп, Россияның өске регионнары-биле бүзүрелдиг адааннажылганы чорудуп эгелээни өөрүнчүг. Чүгүлө кызымаккай, быжыг тура-соруктуг кижилер ажил-агыйын чедимчелиг эгелеп, боттарының күзээн чүүлдерин бүзүрелди-биле чедип алыр. Бөгүн бистин аалчывыс — хуу сайгарлыкчы, Кызыл хоорайда «Арлеки-ния», «Кофеман» кафе-барының болгаш «Малышок», «Сфера» садыгларының ээзи Елена Дандар-ооловна ОНДАР.

Сайгарлыкчы өг-бүлө — Кыдатта.

Ол чоокта чаа Москва хоорайга болуп эрткен Бүгү-россияның «Сайгарлыкчы-2011» деп ортумак болгаш биче бизнестин сайгарлык-чыларының чыыжыңга Тываны төлээлээш, «Тываның хөгжүлдэзинге салышкыны дээш» деп бедик шаңнал-дипломга төлөптүг болган.

Елена Ондар Кызылдың авторук техникумунга экономист мергежилди чедип алгаш, улаштыр Тываның күрүнө университетинин

экономика факультетинин «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» талазын доозуп алган. Ол 1996 чылдан эгелээш, өөнүн ээзи Валерьян Кара-оолович Ондар-биле боттарының хуу ажил-агыйын эгелеп, бичии уругларның «Малышок» садыын ажыдып алган. Аныяк аваларга ол улуг өөрүшкү болган дээрзи чугаажок. Уруглар чеминден аңгыда, идик-хеп аймаа, ойнаарактар, эмис-киктер, чунар херекселдер дээш,

чүнү чок дээр! Амгы үеде ук садыг кызылчыларның бүзүрелин чаалап алган, чедишкенин ажил-херээн уламчылап турар.

«Сфера» садыы өг-бүлениң эр ээзинин күзели болган. Валерьян Кара-оолович Тываның күрүнө университетинин политехниктиг факультетин дооскан. Ол эр кижик болгаш, оон мурнунда-ла электротехника херекселдеринин садыын ажыдар бодалдыг турган. Оон күзели бүткен.

«Чонуус дээш ажылдап чоруур болганымыста, таарымчалыг байдалды тургузуп, бүгү-ле херек чүүлдер-биле оларны хандырамы—дорт хүлээлгевис» — деп, Елена Дандар-ооловна чугаалаар. Оон чедип алган эртем-билини ажил-агыйжы херектеринге улуг дуза болган. Уруу Ай-Суу — Кызылдың №15 школазының 10-гу класының өөреникчизи, ада-иезинин чоргааралы, идегели.

Бүдүн республикада өске кымда-даа чок «Кофеман» кофейнаязын ажыдары шала чигинчиг болган. Тыва чон кофеге бодаарга, изиг, сүттүг шай ижеринге ынак болгай. Ынчалза-даа Елена Дандар-ооловна бодунун эгелеп алганы ажилын чедишкенин уламчылап, ам барык 4 чылдың дургузунда ук кофейная ажылдап турар. Кофе хайындырар тускай билигиг ажилдакчыларны Новосибирск хоорайга өөредип алган, ол талазы-биле билин доктаамал бедидип турар. Кофени белеккөп кылгаш, аякка кутканының соонда ыяап-ла кырынга янзы-бүрү дүрзүлери чуруур. Ол чуруктарны кылырын безин үр үениң иштинде өөредип кээр. Сонгаар хоорайлардан азы даштыкыдан

келген туристер, ажилдакчылар улуг сонугал, өөрүшкү-биле кээп турар. Чүгө дээрге оларның ижип өөрениги кофелеринин хевирлеринин кандызы-даа ында бар: капучино, латтэ, мокко, экспрессо... Боттарының чер-чуртунда-биле дөмей, кофени сагыш хандыр ижип алыр. Оон соонда чылыг, чымчак, өөрүнчүг мактал сөстөрүн кофейнаян ажилдакчыларыңа чугаалап шаг боор.

«Тыва чон эгезинде шоолуг кирбес турган. Ам аажок кээр апарган, бистинге чүгүлө кофе ижер эвес, а тоттур чемненип ап база болур болгай. Сибирь хоорайларында болгаш өске-даа чурттарда хөй-ниити чемненилгезинин база бир нептеренгей хевирин бистин республикага улам хөгжүүр дээрзинге идегээр мен» — деп, Елена Ондар чугаалап турар.

Бо аныяк-даа болза, ажил-херээ шуудай берген сайгарлыкчының ажил-ижин Тыва Республиканың Чазаа үнелеп көргөш, Бүгү-россияның биче болгаш ортумак бизнестин сайгарлыкчыларының чыыжыңче чоруткан. Ук хемчег Москваның Сайгарлыкчы чоруктуң нарын талаларын шинчилээр эртем-шинчилел университетинге болуп эрткен. Университет чылдың-на сайгарлыкчы чоруктуң чедер-четпес талаларын илередип, оон ажил-чорудулгазын түңнел, чугула айтырылганы өөренип көрүп турар. Елена Ондарның чугаалап турары-биле алырга, чижээлээрге, сайгарлыкчы ажил-херекте административтиг айтырылгар шийтпирлээр, янзы-бүрү үндүрүлгелер талазы-биле айтырылгарга хамаарыштыр дээш, оон-даа өске

берге байдалдар тургуст.

Бо чыышка Россияны гионнарындан 200 хире чылар киришкен. Аңаа чы чоруктуң улуг адыр шыырак сайгарлыкчыларның арга-дуржулгасын чаа чугула айтырылганы турган. Бо чылын үндүр өскенил азы сайгарлык эргелеринин дугайында, рылгарже кол кичээнгел турган.

Елена Ондарның аниитизи-биле өөренип Москваның эртем-шинчилел верситеди тергип эки де

«Ажылывысты үнелеп мактап турары дээр-ле, чыларывыстың болгаш б таамал деткип чоруур ч леривистин ачызы-дыр. кызымаккай чоруу, ажил дингени болгаш күш-аж дулуу, дуза-деткимчезини да бистин ажил-херээвис зырап, бурунгаар хөгжүп бистин ниити чедишкени Ынчангаш четтиргенимн дир-дир мен» — деп, Елен өөрүшкүзүн чажырбайн ч

Сайгарлыкчы ажил-хе кирип, хуу ажил-агыйи чоруурларга чүнү сүмел деп айтырыгга ол мынчаа лады: «Кандыг-даа ажилд ринге улуг күзел болгаш т херек. Эң-не кол чүүл—ка таварылгада тура дүшпөй нишкенин ажилдаар бол херээр бүдүп, күзээн ч нерни чедип алыр силер»

Бо Ондарларның ани бүлөзи дег сайгарлыкчыла чылче немежи-ле турар б Алдынай БАД Чурукту өг-бүлө арз алган.

Вячеслав МАРТ-ООЛ
төөгү эртемнериний кандидад

Май 1 байырлалында

ЧОНУВУСТУ ХЕЙ-АЪТ КИИРГЕН

• Фоторепортаж •

Май 1 — Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалы. Найысылалда бұрт дээр довурак чок, кайгамчык кааң-аяс хүн. Эртенгиниң таптыг-ла 10 шак. Кызыл хоорайның бүдүрүлгө, албан организация коллективтери, дээди болгаш ортумак өөрөдиге черлериниң студентилери, сургуулдар, политиктиг партиялар, бүгү яамылар, ведомстволар, профэвилелдер болгаш найысылалдың чурттакчы чону Ленин кудумчузунга шыгырт чыскаалыпкан. Олар байырлал шинчи кири кеттинген, холдарында туктарны, "Тайбың", "Күш-ажыл", "Май", "Ажылчын кижиге, ооң амыдырап-чурттаарыңа четчир шалың дээш...", "Пенсия, стипендия акшаны улгаттырар", "Ажы-төлүвүске төлөптиг чуртталганы!" дээн лозуннар, янзы-бүрү өңнерлиг шарлар, кожааларны туткан, төрөөн чуртун, төрөөн чонун алгап-йөрээп мактаан, ыры-шоорлуг, омак-хөглүг эртип турлар.

— Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалы делгерезин! Часкы хүннүн херелдери силерге күчү-күштүг кадыкшылды сөңнезин! Тыва Республиканың «алдына» холдуг, күш-ажылчы чонунга алдар! — деп, башкарыкчы оларны улам хей-аът кирирге: "Ура-а!" — дээн өөрүшкүнүн, амыр-тайбын, чаагай чуртталгаже идегелдин, бүзүрелдин сестери ол чоок-ка-выда катап-катап чаңгыланып тур. Байырлыг чыскаалды көөрү-биле ада-иелерин эдериң чедип келген бичин чаштар аажок амырап, хөйге катчып ураалап, шурап халчып турлар. Кижилер бүзүрүң сагыш-сеткили ала-чайгаар көдүрлүп, улам тура-сорук кирип, төрөөн чериниң күш-ажылчы чонунга, төрөөн чуртунуң алдар-адынга канчаар-даа аажок чор-гаарланып турары илдең. Чанымга турган шала улгады берген угбайның эжинге: "Чараштарын, чаптанчыгларын, кижиниң магадал, көрүп-ле туруксаазы кээр. Чурту-вустуң бо хире бедик тура-со-руктуг, үлөгерлиг, күш-ажылчы чо-ну турда, республикавыстың келир үези бүзүрелдиг холдарда-дыр" — дээн сестерин дыңнап кагдым.

Шынап-ла, күш-ажыл кижини чегерер, кижини каастаар болгай, республикавыста аңгы-аңгы мерге-жилдин кижилеринге хүндүткелдин сестерин чугаалап, өөрүп четтир-генивисти илередип чоруур ужу-руг бис. Башкарыкчының өткүт үнү база катап дыңналып келди: "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) автомашиназы чоруп олур! Ооң соон дарый кел чоруур депутаттарывыска алдар! Силерниң демниг ажыл-ижинерден республиканың чонунуң амыдырал-чуртталгазы дорт хамааржыр. Байырлал-биле, ура!"

Албан черлериниң ажылдакчы-лары мөөң-мөөң болуп алган бир

демниг шуужуп-ла турлар: кадык камгалал шугумунуң бүгү адыр-ларының төлээлери, Кызылдың ме-дицина колледжизиниң сургуулдары чаңгыс аай көк өңүг хептерин кедип алган чоруп орлар. Ооң соон дарый Тыва Республиканың үндү-рүг албан чери "Үндүрүгнүн чыыл-дазын көвүдедилер, республи-каның бюджетинче орулганы кириээлинер!" — деп чонну демниг кыйгырып чорлар. Аныяктар херектериниң болгаш спорт тала-зы-биле яамының ажылдакчылары сайыдынга баштаткан көстүп кел-дилер. Республиканың культуразы-ның бүгү ажылдакчылары, чонга билдингир, ат-сураглыг артистер каас-шиник хевин кеткен, өскелер-ден чыда калбайн чоруп орлар. Арга-арыг, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, өөрөдиге шугу-мунуң ажылдакчылары дээш, оон-даа өске албан черлериниң он-он коллективтери байырлыг чыс-каалда.

Байыр-чыскаал, ырлыг-хөглүг, магадыл май моорлап келди, ке-жик холдуг, өргүн чонувус хей-аът кириди!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Ка-ра-оол чыылганнарга байыр че-

диргеш, оларның ажыл-ижинге ча-йынналчак чедиишкенин, амы-дырал-чуртталгазынга аас-кежи-ти, өөрүшкүнү, быжыг кадыкшыл-ды болгаш тайбыңны күзеди. Бо чылды Тус черниң бараан бүдүрүк-

ларының кол-колунга ол доктаап, ол айтырыгларны чедиишкенин шиитпирлээринге идепкейлиг кир-жиринче чонну кыйгырган.

Бо чылын полиция ажылдакчы-ларының, башкыларның, шериг албан чериниң кижилериниң, эмчи-лерниң болгаш тускай мергежил-диг ажылдакчыларның шалың акшаларын өстүрер. Ажылчын олуттарны көвүдөдир болгаш хамаатыларның күш-ажылчы эргелерин камгалаарының талазы-биле ажылдар чоруп турар. Чурт экономиктиг кризистин аспаандан адырылган-даа болза, күш кирип хөнүүрүнүн чадазында. Ынчалза-даа күженишкенин ажылдың түң-нелинде хөй-хөй салдыгган сорул-галар чедип алдыгган. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери ниитизи-биле 250 квартираларны алган: А бистиң республикада 157

четтиргенин илереткен.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы Кааң-оол Даваа, кол-ралдыг инспектор Алексан-дров, Кызыл хоорайның ба-йыры Виктор Тунев болгаш Кызыл хоорайның мэри Владислав Хи-чанганнарга байыр чедирд республиканың социал экономик хөгжүдөр, социал берге ай-ларны чогумчалыг шиитпир-леш, чурттакчы чоннуң амы-дырал-чуртталгазын экижидери үеде салдыгган кол сорулга-ларын олар демдегледиле.

Май 1-ниң байырлалы ойнап-хөгөп алырының чыс-эвес, а чурттакчы чоннуң үз-далдарын, күзелдерин, неге-рин илередир улуг чыгыжы Ычанган ол кижилер бүзүрүң

таарымчалыг байдалдарны ар дээш ажилдаар сорулгалып турарын хей киржик-митинг көргүскен.

Байрлыг чыскаал соонда хоо-ч чогаадыкчы коллектив-и болгаш аныак артистери-и концерти эгеледи. Байырлыг ртти Тыва Республиканың Даргазының культура и уран чүүл грантызының чилери "Найысылал" ан-гажытты. Оларны динмиттиг часкаашкыннары-биле чон күлзеп алган. Ансамблдин дези-биле "Колхозчу мен", "аксы" деп ырларны чон ка-ажып, хей-аът кирип турлар. Россияның танцы-сам кон-рының лауреаттары, Кызыл-5 школа-гимназиязының тан-бөлүү (Алена Ооржактың алгазы-биле) чыылганнарга "чуртум", татар улустун "елье" деп оюн-көргүзүүн паткан. Ол ышкаш Кызыл-9 школа-гимназиязының "лочки" бөлүү даштыкы "деп танцыны күүсеткени и солун. Бичии хензигбей-и холдарының ээлгирин, ынының шевергинин магадап-дым. Мындыг чараш самчы-и сөөлүндө барып, та кандыг-лыг артистер үнер ыйнаан. Төрзэн черинин алдар-адын бедик көдүрүп алдаржыдар-иңге идегээр мен.

арыг-силиг, чараш хоора-дээш" деп акцияны Кызыл-и мэрязы организастан-ген турган. Акцияга Кызыл-

дың албан черлеринин чогаадыкчы коллективтери киришкенер. Ук концертке чогаадыкчы коллек-тивтер хоорайны бокталдырбайн, арыг-силиг тударынче чонну кый-гырып, аңаа хамаарыштыр тур-гускан оюн-көргүзүүн бараалгат-каннар. Кызыл хоорайның мэринин социал политика талазы-биле ора-лакчызы Людмила Волгина болгаш Кызылдың херээженнер эвилели-нин даргазы Ирина Ананьина мө-рейниң тиелекчилерин шаңнап мактады. Кызылдың №18 уруглар сады, ТР-ниң эмчи-социал экспе-ртизанының кол бюрору, Кызыл хоорайның немелде өөредилге төвү, РФ-тиң Пенсия фондузунун Тыва Республика талазы-биле эргелели, Кызылдың №10 школазы болгаш Кызылдың №15 школа-лицейи мэринин дипломнарынга төлөптүг болган болгаш тус-тузунда акша шаңналдарны алды. А мөрейниң тиелекчилери Кызылдың №30 уруглар сады болгаш №15 школа-лицейи болду. Оларга мэринин дипломнарындан аңгыда, 4000 рубльди тус-тузунда тывысты.

Людмила Волгинаның чугаалап турары-биле, алырга чогаадыкчы коллективтеринин хоорайны арыг-силиг тудуп, чараш аян-шинчи кириеринин дугайында боттарының бодалдарын оюн-көргүзүг хевир-лиг тургускан видео-роликтерни чоокку үеде телевидениеге көргүзөр болгаш чурттакчы чонга ол өөредилгиг болур ужурлуг дээрзин чугулап демдегледі.

баш таарыкчызының, кондитер кылыгыларының, даараныр кижинин ажилын чыылганнарга бараалга-дып, баш таартып алыр азы бичии аржылыгыгаш даарадып алыр күзөлдиг улустун чагыгларын ол дораан күүседип турдулар. Танды кожунунун Балгазын суурнун №2 профессионал училищезинин сту-дентилери "Арга-арыг ажил-агы-иының талазы-биле мастерлер" деп темага ажилын бараалгатты. Олар-ның чугаалап турары-биле алырга, бистин республикада арга-арыг өрттеринин удаа-дараа болуп ту-рары дүвүрелди оттуруп турар. Ынчангаш арга-арыгны камнаарын суртаалдап, ыяштардан чүнү-даа чазап ап болурун боттарының ажилы-биле бадыйткады. Шынап-ла, чүнү чок дээр: эм-таң шынарлыг кургадып каан янзы-бүрү каттар, ыяштан чазал кылган бажың-бал-гат херекселдери, бажыңга тарып ап болур ыяш өзүмнери...

Ак-Довурак хоорайның №3 профессионал училищези "Тыва даг-дүгү" КХН-ниң даг-дүгүнүн аңгы-аңгы хевирлерин каяа ажыглап, чүнү кылып ап болурунга хама-арыштыр чыылганнарга тайылбыр-ны берип турду.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол мастер-клас-сарны көрүп, шупту майгыннары эргий кезип көрүп, өөредилге черлеринин дерзени делгелге бүрүзүңге доктаап, улуг сонур-галын илереткен. Өөредилге чер-лерин төлээп турар сургуулдар, мастер башкылар Чазак Дарга-зынга боттарының мергежилинин аайы-биле белеткээни бүдүрүп болур чүүлдерин херек кырында хол-биле тудуп тургаш, түннелинде кандыг чүүл үнүп келиринге чедир сонуургатканнар. Ш.Кара-оол чамдык мастер-класстарны боду холу-биле тудуп, кылып шенеп-даа турган, а чамдыктарынга, ылаңгыя Кызылдың 1 дугаар училищезинин белеткээни "Хайлымак" деп на-ционал чемин амзап, амданын со-нуургап, бодунун үнелелин-даа берген. Республиканың медицина колледжизинин студентилеринге ол ханының базышкынын-даа хына-

дып көргөн. Оон аңгыда өөредилге черлери машина-трактор септээ-ринге, эт-сеп кылырынга, баш таа-рарынга, тос-карак, дошка, бичии болук идиктер кылырынга, кон-дитер кылыгыларынга, арга-ыяш талазы-биле база эт, сүт, чуурга-ның шынарын хынаары дээн ыш-каш мастер-класстарны эрттирип, чонга сонуургаткан.

Оон аңгыда Шагаан-Арыг, Ча-даана, Туран хоорайларындан, Бай-Тайга кожундан, Хову-Аксы-дан дээш, оон-даа өске республи-

Саяна Владимировна Зайцева чугаалап турар. Бо ажилдар дээр-ге доозукчу 4-кү курстун студенти-леринин диплом ажилдары-дыр. Дүктен кылган чинчилерни, чаш кыстырар чараш херекселдерни, чүзүн-бүрүн сыргаларны, билек-тээштерни чон сонуургап, садып алыксаан. Ынчалза-даа ук ажил-дар доозукчуларның диплом ажил-дары болганда оларны сатпас.

Бир дугаар болуп эрткен рес-публика чергелиг ажилчын мерге-жилдер следунун түннелинде, бир-ги черге Кызылдың 10 дугаар учи-лищези, ийги черге Тээлинин 13 дугаар база үшкү черге Кызылдың 4 дугаар профессионал училище-лери төлөптүг болганнар.

Ажилчын мергежилдер следу моон соңгаар-даа уламчылаар болгаш чаңыл езугаар эрттирер хемчег болу бээр дээрзинге бү-зүрел улуг.

Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалынга тураскааткан Ада-чуртун хоочуннарының "Вальстың казыгызынга" деп байырлыг ке-жээзи ТР-ниң Национал парыгынга болуп эрткен. Аңаа Ада-чуртун Улуг дайынының хоочуннары чыг-лып, ойнап-хөглзэн. ТР-ниң Чазан-ның национал оркестри дайын чыл-дарының чонга билдингир ырыла-рын динмиттиг ойнаарга, чыылган-нар ырлашышаан, эш-эш болуп алган вальстаан. Сагыш-сеткилин-

каның аңгы-аңгы булуңнарындан келген профессионал училищелер боттарының ажилдарын чонга ба-раалгаткан. Бодум хуумда, Кызыл-дың башкы колледжизинин сур-гуулдарының кылган ажилдарын кончуг сонуургадым. Олар кыс ки-жинин дүктен кылган каасталгала-рын, аргаан-дараан янзы-бүрү чу-руктарны чонга сонуургаткан. "Ты-ва улус бистер малывыстың дүгүн болбаазырадып, ону улам сайзы-ратпас болзувусса, кым сайзыра-дыр боор. Дүктен кылган ажилда-рывыс кончуг солун. Тыва малы-выстың дүгүндөн ширтектерни, ам-гы үенин хевистерин салып шензэн-бис" — деп, технология башкызы

ден ойнап, дыштанып алган, эш-өөрү-биле ужуражып келген хоо-чуннарың чугаа-сооду, каткы-ит-кизи чаңгылаып турган. Ол ба-йырлыг кежээ оларга уттундурбас бооп арткан.

Республиканың чону Май 1-ни динмиттиг байырлап эрттирген. Ча-зын кижги бүрүзүнүн сагыш-сетки-линге база час дүжүп кээр болгай. Час дээр-ге-ле бойдустан оттууш-куну, чаа-чаа күзээшкыннер, эге-лээшкыннер, бодалдарның хайны-гышкыны-дыр.

Алдыңай БАДЫ-ХОО,
Валерия КОНГАР.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН
тырттырган чуруктары.

АЖЫЛЧЫН МЕРГЕЖИЛДЕР. БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

Май 1-ниң хүнүндө ТР-ниң Өөредилге болгаш өртем яамызы профессионал өөредилге черле-инге кижизидилге ажилын сайзырадыр эртем-етодиктиг төптүн эгелээшкени болгаш организас-таны-биле "XXI чүс чылдың мергежилдери" деп республика чергелиг слетту эрттирген.

Ажилчын мергежилдерни өскөнүн аразынга непте-тарайдыр, чуртун экономикага улуг ужу-дузазын көр-сорулгалыг болуп эрткен республикада бар эге бол-турмак тускай өөредилге чер-ин студентилерни өскөтүп

Аңаа ниитизи-биле 16 өөредилге чери киришкен болгаш, 600 ажыг кижги хаара туттунган.

Бир дугаар болуп турар ажил-чын мергежилдер следунун про-граммазы онза солун болуп эрткен. Май 1-ниң ниити чыскаалыга ки-ришкени, сургуулдарын чедип ап

СЫЛДЫС МОНГУШ ШҮҮЛГЕН

Майның 1-де — Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде Кызыл хоорайга болуп эрткен солун хемчеглериниң бирээзи — национал тыва хүреш болган. Тываның 5 чылы аттыг стадионга болуп эрткен хүрешти республиканың В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артистери Тыва Арат Республиканың үндезилетинип тургустунганындан бээр 90 чылынга тураскааткан театржыт-

кан төгүлүг көргүзүг-биле ажиткан. Черле ынчаш, бо хүрешти Тываның хөгжүм-шии театры бодунуң эки тура эгелээшкини-биле организастан эрттиргенин демдеглевес аргажок.

Бистиң ынак артистери вис боттарының чыл санында стадионга

белеткеп ап турары солун көргүзүг-лерин эртип турар чылдың эң чугула болушкунунга тураскаадып турары солун болгаш тывыгыр. Бо чылгы театржыткан көргүзүг ТАР-ның ээлчеглиг юбилейинге тураскааткан болганы ол.

Стадионнуң ногаан шөлүнде тиккен манган ак-ак каш өглер чайлагдаа амыр-тайбың амыдырап-чурттаан тыва аалдарны херечилеп турган. Кыска үениң дургузунда эрги Тываның төгүзүндөн эң чугула үш болушкуну — манчы кыдаттың база моолдун аар-берге чагыргазын, орус Ак-Хаанның тыва чонну бодунуң камгалалынга алганын тыва артистер ойнап көргүскен.

Оон соонда тыва хүреш маргылдаа эгелээр бетинде театр артистери девигниң янзы-бүрү аргаларын хоочун композитор Кара-кат Ооржактың «Түрлүг, күштүг мөгелер бис» деп ырызының үделгези-биле онза чараш күүсеткен. Бо чылгы хүрешке 64 мөгени салган. Оларның аразында Тываның Арзылаң болгаш Начын мөгелери элээн хөй болган. Колдуунда шыырак, аныяк мөгелер.

Майның 1-ге тураскааткан бо хүрешке мөгелерниң санының эвээш болганын Сүт-Хөл кожунга улуг хүрештиң база ол-ла хонуктарда Иркутск хоорайга сумо хүрешке улуг маргылдааның болуп турганы-биле тайылбырлаар. Кончуг шыырак чамдык мөгелер ол ийи маргылдааларже тарадыр чоруй барган турган. Ынчалза-даа бо чылдагаан-биле Кызылга эрткен маргылдааның деңгели бичии-даа кудулаваан, а харын-даа солун эрткен.

Тываның Арзылаң мөгези Маадыр Монгуш, Начын мөгелер Алексей Монгуш, Сылдыс Монгуш, Сонам Соян, Аңгыр Куулар, сөөлгү үеде ол-бо маргылдааларга ат-сураа шыырак деп бо-ла үнүп турар апарган аныяк мөгелер Отчугаш Тежит, Алдын-Сай Одай, Меңги Ооржак олар баштайгы салгыларны чиги-биле эртип алдылар. Сес эң шыырак дээн мөгелерге аразында база-ла бо мөгелер арткан.

Оларның аразында салгыларда Маадыр Монгуш Отчугаш Тежитти, Алексей Монгуш Меңги Ооржакты, Сылдыс Монгуш Аңгыр Кууларны болгаш Сонам Соян Алдын-Сай Одайны октап алган.

Дараазында Сылдыс Монгуш Сонам Соянны, а Маадыр Монгуш Алексей Монгушту хончулаштырган соонда, октап каан.

Майның 1-ниң байырлалының хүрежиниң тулган чемпиону ат дээш сөөлгү салыгда Начын мөгө Сылдыс Монгуш улуг мөгө акызы Маадыр Монгуштуң холун даяндырып октаан.

Маргылдааның организакчызы

Тываның хөгжүм-шии театр чедир хүрешкен мөгелер нап-мактаан. Оларга өрте лектерни — майгыннарны, нарны болгаш медальда выскан.

64 улуг мөгелер-биле лештир 12 хар чедир наз бичии мөгелерниң хүреж салган. Ол хүрешке Улуг-жуундан Темучин Санчы, Аян-оол Болат-оол үжүрдү.

Маргылдаа үезинде Тываның Арзылаң мөгелери Радисл жапка база Седен-Очур Карага чаа тыва хоойлунуң мөгелеринге таарыштыр хавак мөңгүндөн шуткуп куткан демдектерлиг кылдыр дөбөрттерни кедиргеш, тус дыйткыл бижиктерни тыва Чоорту мындыг бөрттерни Арзылаң болгаш Начын мөгелерниң дөгерези кедер.

Бистин

Ай-кыс МАСПЫК-ОЛ тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

"Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганын организаастаарының чамдык айтырыгларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 1-чүүлүнге өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың апрель 6-да хүлээп алган

1 чүүл

2005 чылдың апрель 6-да № 1237 УХ-1 "Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганын организаастаарының чамдык айтырыгларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң ("Тувинская правда", 2005 чылдың апрель 12-де; 2008 чылдың январь 15-те, август 28-те; 2010 чылдың декабрь 2-де, 2011 чылдың февраль 8-те; "Шын", 2005 чылдың апрель 12-де; 2008 чылдың январь 22-де, сентябрь 2-де; 2010 чылдың ноябрь 30-де; 2011 чылдың февраль 8-те) 1-чүүлүнге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4-кү кезээн дараазында уткалыг абзац-биле немээр:

"Бо чүүлдүн 6-гы кезээ-биле көрдүнгөн таварылгада, муниципалдыг районга конкурс комиссиязын тургузуп турда, конкурс ко-

миссиязының кежигүннериниң үштүн бирин муниципалдыг районнуң төлээлекчи органы, үштүн бирин — муниципалдыг районнуң административтиг төвү болуп турар суурнуң төлээлекчи органы, а үштүн бирин — Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының киригени-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) томуйлаар."

2) дараазында уткалыг 6-гы кезекти немээр:

"6. Муниципалдыг районнуң болгаш муниципалдыг районнуң административтиг төвү болуп турар суурнуң уставтары-биле, айтыг суурнуң тус чер чагыргазының бүрүн эргелерин күүседир муниципалдыг районнуң тус чер чагыргазын тургузары көрдүнгөн бооп болур. Бо таварылгада муниципалдыг районнуң административтиг

төвү болуп турар суурга тус чер чагыргазы тургустунмас."

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда,

күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың апрель 25

№ 572 ДХ-1.

"Тыва Республиканың административтиг-девискээр тургузуунуң дугайында" Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 7 болгаш 8 чүүлдеринге өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) чылдың апрель 6-да хүлээп алган

1 чүүл

2008 чылдың март 19-та № 627 УХ-11 "Тыва Республиканың административтиг-девискээр тургузуунуң дугайында" ("Шын", 2008 чылдың апрель 8-те; 2010 чылдың декабрь 28-те; "Тувинская правда", 2008 чылдың май 29-та; 2011 чылдың январь 20-де) Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 7-ги чүүлдүн 3-кү пунктузун күжүн чидирген деп санаар;

2) 8-ки чүүлдүн 4-кү пунктузунда "бо

Конституция хоойлузунуң 7-ги чүүлүн пунктузу-биле көрдүнгөн таварылгалар аңгыда," деп сөстөрни ап кааптар.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону а езузу-биле парлаан хүнден эгелеп болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың апрель 25

№ 567 ДХ-1.

«ЫРЫ – ЧОННУҢ САГЫШ-СЕТКИЛИ»

Эрткен чылдың төнчүзүндө Тываның база бир сураглыг болгаш алдарлыг композиторларының бирээзи турган бот-тывынгыр композитор, хөгжүмчү, башкы болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг ажилдакчызы Солаан Кыргысович Базыр-оолдун юбилейи 75 харлаанынга турсааткан «Ыры – чоннуң сагыш-сеткили» деп сактыышкын кезээзи болуп эрткен турган. Салым-чаяанныг композиторнуң чогадыкчы ажил-ижиниң дугайында сактыышкынны ооң кады төрөзүн дунмазы Чеченмаа Кыргысовна БАЗЫР-ООЛ-БИЛЕ чугааны кылдыбыс.

Чылдың күстүн эгезинде, дүжүтүлдүзүнүн үезинде, кыргыстар аш саттарның аймаанга улуг, характарлыг, бажының дүгүрүш оолчугаш төрүттүнген. Хөгжүмчү кончуг угаанныг экин шупту эскерип чугаалап турган. Хенертен келген карактың ерге аарыы ону чырык хүнден ала, делегейни көөр арганы алла алгаш барган. Ол бичиниң тура инвалид болган. Со-Кыргысович чеже-даа дол-бойдустуң каас-чаражын ала турза-даа, ол бүгүнү хөг-аварыштыр чонунга дамчыдып салым-чаяанныг турган. Ол-дээн кижилерниң бирээзи. Шың үезин Чаа-Хөл кожуун-иңге-Аксы деп черге ойнап. Тайга-танды, арга-эзим

болгаш аржаан-суглуг бойдус-чурмалдыг черинге чечектерниң частып турарын, хүннүң даң хаязын болгаш ажарын, чылдың күсүк болгаш часкы үезиниң келгенин шуптузун иштиги сагыш-сеткилин делегейи-биле билип кааптар турган.

Солаан Кыргысовичниң күш-ажыл намдары Чаа-Хөлдүн ортумах школазынга 1954 чылда эгелзэн. Ол математика болгаш химия эр-темнерин тыва дыл кырынче очул-дуруп өөредип турган. Оон 1963 чылда Курскунуң караа көрбес уругларның тускайжыттыг уран чүүл училищезин тергип диплом-биле дооскан.

С.К.Базыр-оол чүгле аялга эвес, а шүлүк база чогадып турган. Ол өөреникчилерге «Кичээливис да-

гыннаалы» деп ырының сөзүн боду чогааткан. Ол ышкаш ол патриотчу-даа, бичини уругларга-даа, лириктиг-даа ырларны чогадып турган. Нити билиг школаларынга баян кичээлин эрттиришсаан, ыры бол-гаш хөгжүм башкызы турган. Солаан Кыргысовичниң намдары-ның кол чоргааралы — уруглар-биле ажыл. Ол чаңгыс эвес сал-галдың өөреникчилерин доостуруп үндүрген. Чаа-Хөлдүн, Шагаан-Арыгның, Самагалдайның, Ээрбек-тин дээш, оон-даа өске суурларның салым-чаяанныг уругларын хөгжүм билииниң делегейинче кириген. Оон өөреникчилеринден хой кезин хөгжүм адырын шилип алганнар.

Чеченмаа Кыргысовна акызы-ның «Тыва хадың» деп ырызының төөгүзүн сактып: «Шагаан-Арыг-ның хоорай Совединиң күүсому болгаш районнуң Культура бажыңы Хадың байырлалыга эң-не тергип ыры мөөрейин чарлаан турган. Солаан акым ол-ла хүн аялганын чогадып алган. Оон мен школадан чедип кээримге, ол ноталарны адал бээрге, мени саазынга бижип бээрин дилзэн. Ол-ла кезээ, ол үеде сураглыг шүлүкчү аларган турган Светлана Козловаже чагаа бижээш, чорудупкан бис. Бир хонгаш, хары чедип келген. Оон акым дораан ноталары-биле Кызылче чорупкаш,

ыры эккелген. Хадың байырлалы Шагаан-Арыг хемчигештин ча-нынга, Эйлиг-Хем суурнуң кезинге четпейн чыда, болуп эрткен. Оон дугайында Шагаан-Арыгның уран чүүл школаның директору Нина Петровна Медведева биле хоорай Совединиң күүсомунаң даргазы Татьяна Константиновна Тупикина-ның тырттырган чуруу бадиткап турар. Чуруктун артында «1967 чылдың июнь 18» деп демдеглед каан. Ук чурукту Нина Петровнаның бичини уруу Кызылдың А.Б.Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң башкызы А.А.Медведева эрткен чылын сентябрьда көргүстү» — деп сонугатты. База ол ышкаш ТР-ниң Улустун чогаалчызы Монгуш Кенин-Лопсанның шүлүүнге би-жээни «Өпей ыры» деп төрөл аймак аразында эң-не нептерегей ыры-зын огул болгаш чээни уруунга 1959 чылда турсаадып бижээш. Шак ол чараш ырыны аймактың барык-ла үш салгалы дыңнап өскөн.

Ч.К.Базыр-оол студент чылда-рында бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделеринге кирип, акызының ырларын күүседип турганын база сактып демдеглед. Бир катап оон бир эжи: «Чүге акыңның ырлары колдуунда час биле күс дугайында бооп турары ол?» — деп сонугал айтырган. Солаан Кыргысович бой-

дус-биле чоок өскөн. Ол кадыр хаялар болгаш хемнер аразында өскөн болгаш, ол бүгүнүң даажы оон сеткилинге тааржып, шүлүк-тери «төрүттүнүп» турган. Ол кон-чуг дыңнагыр, чүге дизе караа көрбес кижиге делегейни кулаа-биле хүлээп ала, шынгадып алыр.

«Чылдар шуужуп эртип турар. Оон-биле кады кижилер база чоруп турар. Бистиң сактыышкынывис дээрге, эң-не үнелиг чүүл-дур. Ол салгалдың кезээ бир шагда дириг төөгү болуп артып калыр. Ынчан-гаш бис ону утпайн сактып, келир үениң салгалынга арттырып, салым-чаяанныг композиторнуң адын мөңгедип чоруур болзувусса эки» — деп, Чеченмаа Кыргысовна чугаавысты төндүрүп тура дем-деглед.

Шынап-ла, төөгүдө бир-ле балалбас исти арттырган салым-чаяанныг кижилерни утпайн, сактып чоруур чугула. Ону салгалдан сал-галче дамчыдып, хүндүлөп чорууру — ыдыктыг хүлээлге. Мен бодум хуумда база бо улуг композиторнуң салгалы болганымда, аңаа чоргаар-ланып, улуг хүндүткел-биле үнелээр кижиге-дир мен.

Валерия КОНГАР
чугаалашкан.

ӨРТ АЙЫЫЛЫ ХЕВЭЭР

Р-ниң Чазааның айтыышкыны-биле апрель 15-тен май 15-ке чедир өртке удур хемчеглер айын чарлаан)

Ырлар болгаш дыштаныр хүннерде чуртталга-ринге өрттер болдурбазы-биле база респу-б-ли-к девискээринге өрттер талазы-биле байдалды ылдырары-биле муниципалдыг тургузуларда ча-черлериниң төлээлери өртке удур салбырларның аакчылары, инспекторлары-биле кады баш удур-г-лер алыр рейдилерни чорудуп турар. Онза-нгейни хуу чуртталга бажыңнарынче болгаш дача-ктарынче угландырган. Ында хамаатыларның тарын чорудуп, оларга хүн бүрүдө өртке удур-инерни сагыырын сагындырган тайылбыр-нарны үлөп турар.

Чылдың-на май айның дыштаныр хүннеринде өрттер-биле байдал нарыыдай бээр чаңчылдыг. Оон-биле-н быр хамаатылар арга-арыгга дыштанып турар үеде-сүүрүнүн айыылы туруп болур дээрзин утпаза чогуур-таргайдан хайгаарал чериниң медээзи-биле, май 2-йдалы-биле республиканың Улуг-Хем, Сүт-Хөл болгаш-ем кожууннарның девискээрлеринде улуг өрттер 5-де бүрүткеттинген. Оларның ийизи арга-арыг өрттери-р, а 3-жү ногаан өзүмнерниң контроль чок өрттенип-кылдыр тодараттыг.

И 2-ниң 00 шак 00 минутаның байдалы-биле нити-159 га, оларның 148,5 га арга-арыг черлерде 4 өрт-турар. Ол дээрге:

Каа-Хем кожуун, Сарыг-Септиң арга-арыг ажил-шөлү 5 га черде. (5 га арга-арыг кезээнде).

2. Каа-Хем кожуун, Бүрен-Хемниң арга-арыг ажил-агылы, шөлү 3 га черде. (3 га арга-арыг кезээнде).

3. Бий-Хем кожуун, Тураның арга-арыг ажил-агылы, шөлү 150 га черде (150 га арга-арыг кезээнде).

4. Чаа-Хөл кожуун, Шагаан-Арыгның арга-арыг ажил-агылы, шөлү 1 га черде (1 га арга-арыгга).

ТР-ниң Арга-арыг ажил-агыл талазы-биле күрүне комитетиниң медээзи-биле арга-арыг өрттериниң үези-эглээнинден бээр Тыва Республиканың девискээринге нити-шөлү 10635 га, оларның 5434,2 га арга-арыг кезээнге хамааржыр 79 өрт бүрүткеттинген.

Биче хемчээлдиг эштир хемелер ажылгаарын амгы үеде-хоруп каан, республиканың сугларыга оларны чүгле май-15-тен эгелеп ажылгап болур дээрзин сагындырып каалы.

Өрттерни чайладырынга, хамаатыларның кадыын болгаш-амы-тынын, өртектиг өңчү-хөреңгини болгаш республиканың-арга-ыяш фондузун кадагалаары-биле тус черниң бот-башкарылга органның, яамалары болгаш ведомств-ларны, өңчү-хөреңгиниң янзы-бүрү хевирлериниң бүдү-рүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларын-база ол ышкаш хамааты чонну хоорайларны, чурттакчылыг-черлерни болгаш арга-ыяшты өрттерден камгалаарынче-хаара тудары-биле Тыва Республиканың Чазааның айтыыш-кыны-биле апрель 15-тен май 15-ке чедир республиканың-девискээринге өртке удур айыыл чок чоруктун айын чарлаан.

РФ-тиң ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле кол эргелели.

ОНЗА ДҮВҮРЕЛ — ХУУ БАЖЫҢНАРДА

Кызылда өрттер талазы-биле байдал айыылдыг-луп артып турар. 2011 чылдың бирги кварталының-тузунда Кызылга 73 өрт болган, 2 кижиге өртке-к болган болгаш 8 кижиге янзы-бүрү деңгелди-к дээшкчинерни алган.

Чен чылын шак ол үеде Кызылга 70 өрт болган болгаш-кижиге чок болган, а 8 кижиге кемдээн. Онза дүвүрелди-жыңнарның өртке удур байдалы тургузуп турар. Шак-дыр бүрүткеттинген 73 өрттерниң 58-зи хуу чуртталга-ге болган. Оларның сайгарылгазын кылганынын-инде өрттерниң кол чылдагааннарынга одалга-арын, электрилиг дериг-херекселдерни тургузуп-луп тура, өртке удур дүрүмнерни сагывайн турганы-л-от-биле оварымча чок алдынып турганы хамааржыр-билдинген.

1 чылдың февраль 24-те 15 шак 08 минута турда-ал албанының чаңгыс аай диспетчер пунктузунче Рабо-лумчузу бажың 7, квартира 3-те өрт өөскүй бергениниң-нда дыңнадыг келген. Өрт өжүрүкчүлери ук адреске-селерге, бажында кижиге чок болган. Одалга суугузуна-

зазы өрттенип турган. Өрттүн чылдагааны одалга суугузу-тургузуп тура, өртке удур дүрүмнерни сагывааны болган.

2011 чылдың апрель 24-те дүнекиниң 01 шак 58 минута-турда Рабочая кудумчузу, бажың 322-де өрт өөскээниниң-дугайында дыңнадыг келген. Өртке удур камгалаалдың отряды-айткан адреске келгенде, бажың ишти өрттенип турган. Өрттү өжүрүп каапканының соонда, бажың иштинден эр-кижиниң мөчүзү тывылган. Бо өрттүн өөскөөн чылдагааны-таакпылап тургаш, оварымча чок болганындан болган.

Кызыл хоорайның мэриязының 2011 чылдың апрель 14-те №607 доктаалы-биле апрель 15-тен май 15-ке чедир-Кызылдың девискээринге өртке удур айыыл чок чоруктун-айы болгаш баш удур хемчеглерниң «Дача-2011» деп-операциязын чарлаан. Оон-биле холбаштыр Кызылдың-чурттакчыларындан өрт өөскүүрүнүн айыылы тургустунуп-турар үеде өртке удур айыыл чок чоруктун дүрүмнерин-сагывырын, хоорайның девискээринге кургаг оът-сиген, бок-өрттөтпезин база ол ышкаш бажыңының чанында девискээр-лерни боктан аштаарын диледивис.

О.ОЮН,

Кызыл хоорайның өрт хайгааралының-директору.

Хамаатыларның-эргелери — камгалаалда

ШАЛЫҢ ӨРЕЗИ ДЭЭШ КЕЗЕМЧЕГЕ ОНААШКАН

Шалың төлевирин саадатканының дугайында-медээни кирибээни дээш Кызыл хоорайның-«Чаагайжыдылга» муниципалдыг унитарлыг-бүдүрүлгезиниң директору торгаткан.

«Медээлер» №3-Ф деп-майыкты чогуур үезинде-кирибээни дээш Мерген-Мынын-оолга хамаарыштыр-РФ-тиң Административтиг-чурум хажыдыышкынының-дугайында кодекстин 13.19-чүүлү-биле административтиг-чурум хажыдыышкынының-дугайында херекти оттурган. Кызыл хоорайның прокуро-рунун бо талазы-биле оттур-ган херээн езугаар Мерген-Мынын-оол торгаткан.

Кызыл хоорайның проку-ратуразынче Алексей болгаш-Виктор Пустозеров деп-хамаатылар ажылдан үнүп тур-да, үзе санаашкын акшазын-Кызыл хоорайның «Чаагай-жыдылга» МУБ-тун удуртул-газының бербээниниң дуга-йында хомудал киригеннер.

Аңаа үндезилеп чоруткан-хыналданың түңнели-биле-«Чаагайжыдылга» МУБ 340-ажылдакчыга дөрт хире-миллион рубль өрелиг бол-ган дээрзин илереткен. Оон-иштинде үнген ажилдакчы-ларның үзе санаашкына-рының өрези 179,8 муң-рубль.

Чоруткан хыналданың-түңнелин езугаар Кызыл хоо-райның прокуратуразы «Чаа-гайжыдылга» МУБ-тун ди-ректору Мерген Мынын-оол-дан федералдыг хоойлужу-дулганы хажытканының фак-тызын чайладырын негээн.

Бо чылдың март 1-де

юридиктиг чер—«Чаагай-жыдылга» МУБ-ка хамаа-рыштыр күш-ажыл хоойлу-жулугузын хажытканы дээш-РФ-тиң Административтиг-чурум хажыдыышкынының-дугайында кодекстин 5.27-чүүлүнүн 1 кезээнде көрдүн-ген чурум хажыдыышкы-нының дугайында херекти-оттурган. Ону сайгарып-көргениниң түңнели-биле-Тыва Республиканың Күрү-нениң күш-ажыл инспек-циязы 30 муң рубльге тор-гаан.

Оон аңгыда Кызыл хоо-райның прокуратуразы Мер-ген Мынын-оолга хамаа-рыштыр РФ-тиң Админист-ративтиг чурум хажыдыышкы-нының дугайында кодекстин-13.19 чүүлү-биле админи-стративтиг чурум хажыдыыш-кынының дугайында херекти-оттурган. Тывастат база-удуртукчуну буруулуг деп-санааш, үш муң рубльге тор-гаан.

Алексей болгаш Виктор-Пустозеровтарның эрге-ажыктарында дүүштүр Кы-зылдың прокуратуразы тө-леттимээн ажил төлевирин-«Чаагайжыдылга» МУБ-тан-тыртар талазы-биле негел-дени Кызылдың хоорай-судунче кириген.

Тасья ТАС-ООЛ,
Кызыл хоорайның про-курорунун дузалакчы-зы.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитетинин дыңнады

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитетинин аукционнуң организакчызы—арга-арыг белеткелинин талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырар, онза чугула таварылгаларда Тыва Республиканың девискээринге күрүне болгаш муниципалитет негелделерин хандырар сорулга-биле арга-арыгның өзүмнерин «Чадаана лесничествосу», «Каа-Хем лесничествосу»,

«Таңды лесничествосу», «Тою лесничествосу» күрүне ажил-агыйларынын арга-арыг ажил-агый регламентинде доктаадып тургускан арга-арыгны ажыглаарынын параметрлеринге дүүштүр садып алырынын садарынын керээзлерин чарар эргени садар талазы-биле №4-кр/11 аукционну эрттиреринин дугайында дыңнадып тур.

А/ч №	Турар чери		Кварталдың тус-кайлаан черинин №	Ыяштын хемчээли		Поро-дазы	Шөлү (га)	Аукцион един-иң эге өртээ руб.	Долаанын түнү (рубль-биле)
	Лесни-чество	Лесничествонун участогу		шупту	тудуг ыяжы				
1.	Таңды	Бай-Хаак	19/29	500	445	Л	6	47852,0	4785,2
2.	Тою	Хам-Сыра	105/2	98	—	Л	1,6	321,0	32,10
3.	Чадаана	Чадаана	89/13	68	60	Л	2,2	7627,64	762,76
4.	Тою	Хам-Сыра	75/10,11	1665	—	Л	7	7645,4	764,54
5.	Каа-Хем	Кунгуртут	214/3	101	—	Л	10	463,4	46,34
		Шупту:		2432	505	Л	26,8	63909,44	6390,94

2. Аукционну эрттирер чери болгаш хүнү: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет №133, 2011 чылдың май 31-де 10.00 шакта (тус черинин шагы-биле).

3. Аукционга киржиринин чагыын кирип эгелээр хүнү болгаш хуусаазынын доостуру: аукционга киржиринин чагыын бо дыңнадыгны парлаан хүнден 2011 чылдың май 25-ке чедир ажил шагында хүлээп алыр.

4. Албан-езуунун сайтызы: аукцион дугайында документилерин Интернет четкизинде «www.gov.tuva.ru» деп албан-езуунун сайтызында кириг.

5. Өртөкти өстүреринин аразы (аукционнуң базамы)—аукционга кирген чүүлүн эге өртээнин 5 хуузу.

Долаа болгаш ону төлээринин чурумунун дугайында медээлер: аукционга киржири-биле 2011 чылдың май 25-ке чедир аукцион единицанын эге өртээнин 10 хуузу хемчээлдиг долаа акшаны аукцион организакчызынын агар санынче төлөвир поручениези-

биле шилчидер:

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйынын талазы-биле күрүне комитетинин.

Алыкчызы: УФК по Республике Тыва (Госкомлес РТ л/с 05122009940)

ИНН 1701046164; КПП 170101001 р/сч.

40302810800002000002 ГРКЦ НБ Рес.Тыва Банка

России г.Кызыла БИК 049304001. «Төлөвириниң ады»

дээн черге «Арга-арыгның №4 кр/11 аукционунга киржилге дээш долаа акша» деп айтыры албан.

6. Арга-арыг өзүмнерин садып алырынын садарынын керээзин чарар хуусаазы: арга-арыг өзүмнерин садып алырынын садарынын керээзин аукцион протоколунга ат салган хүнден он хонуктун дургузунда чарар ужурлуг.

7. Аукционга киржиринин дугайында долу медээлерин болгаш документилерин аукционнуң организакчызындан ал болур силер, телефону 8 (394-22) 6-19-18, харылзажыр кижини—Ирина Васильевна Сорокина.

Төрүттүнген хүнүдөр-биле

Кызыл-Хая суурда чурттап чоруур Чечен-маа, Ор Кижир-ооловнарның майда төрүттүнген хүнү Дунмаларывиска изиг байырывис чедирдивис.

Улуг угбам уруглары
Чечен-маазы, Орлан-маазы
Чечектелген май айда
Удаа-дараа төрүттүнген.
Дунмаларым кайызы-даа
Келин кыстар—кежээпейлер,
Ажы-төлдүг, өглүг-баштыг

Амыдырап-чурттап чо
Төрүттүнген хүннерин
Тоолдарда хуулгаазын
Күзүннер бугу чүүдү
Күүсеттинип, бүдүп ту

Өвээниден, Олы

Ынак угбамыс Чечек Оду-ооловна МА

Терең Хемчик эрин каастаан
Тээли суурга төрүттүндү.
Чалыы, чараш шаандан-на
Чаа-Хөл кенни—эмчи болдуң.
Ийи оолдун, ийи кыстың
Иези сен—чолуң бедик.
Алдан харлаан байырында
Алдар-адың улам алгаан

Аваң күжүр, дунмал
Амырап-даа ханмас-
Өөрлерин, чонун-би
Өөрүшкүлүг байырды
А бис сенээ аас-кеж
Аян тудуп, алгал йөр
Авазы, дунм
күдэ

Тываның В. Ш. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театр Россияның алдарлыг, Тываның Улустун арти Тываның күрүне шаңналынын лауреады Хер Өлбезекович ШИРИИН-ООЛДУН 65 харлаан о тураскааткан май 14-те 17.00 шакта болур

«АЖЫ-ТӨЛҮМ, САЛГАЛЫМ БАР—КҮЧҮМ ОЛ-ДУ» деп мөгейиң кезээинче чаладывыс.

Программада:

I. Көрүкчүлеринин чагыын езугаар О.Дамба-Хууракт жиссерлааш тырттырган телефильмнеринден:

а) Х. Шириин-оол «Иениң каргыжы»;

б) С. Сарыг-оол—«Саны-Мөгө».

«Азия төвүнүн айттары» болгаш өске-даа көргүзүлгелер.

II. Х. Шириин-оолдун бижээни «Аргада чыыш» (полит дембээрел) деп шиизин артист эш-өөрүнүн киржилгез бараалгадыр;

Х. Шириин-оолдун «Силер-биле тыным тудуш» деп чаа биле таныжылга.

Билеттерни театрын кассазында садып турар, тел. 2-1

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каыттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каыт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч. 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.
ОЛ БАЖЫНДАН КВАТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

«Амыдыралдың чечектери» фестиваль

«ЗОВ» чогаадыкчы лаборатория бо чылдың май 30-де Тываның күрүне филармониязынга болур уран чогаалдың «Амыдыралдың чечектери» деп республика фестивалынга киржиринче кадыкшылының аайы-биле кызыгаарлаттыг аргаларлыг, салым-чаянныг уругларны чалап тур.

Чагыларны май 20-ге чедир кирир (кожууннарга чагыларны өг-бүлеге болгаш уругларга социал дуза төптөринге хүлээп алыр). Айтырыг салыр телефон: 2-37-21.

Күзелдиг кижилерни манал тур бис!

Садып ап турар

Ангор өшкү, хой дүгүн, мыйыстыг бода малдың кезин садып ап турар бис. Эң бедик өртөк бисте.

Адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 122/2. тел. 8-923-388-22-00.

КОНКУРС ЧАРЛААН

Харылзаага, информация технологияларынга бол массалыг коммуникацияларга хайгаарал талазы-биле ралдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эрг күрүнениң хамааты албанының хостуг албан-дужаал, элээринин конкурзун чарлап тур:

Контроль (хайгаарал) болгаш чөпшээрел ажылының килди специалист-эксперт (информация технологиялары, ху медээлер)—1 олут, албан-дужаал шалыңы айда 3458 рубль, болуп турар хоойлужудулга езугаар немелде төлөвирлер.

Организастиг, эрге-хоойлу ажылдары болгаш кадр килди кол специалист-эксперт (юрис-кадр ажылдакчызы)—1 албан-дужаал шалыңы айда 4060 рубль, күштүг болуп хоойлужудулга езугаар немелде төлөвирлер.

Тодаргай медээлерни (профессионал билинин деңне негелделерни, хамааты албан-дужаалдың азы мергежил аайы ажылдың стажынга негелделерни, мергежилге нем негелделерни, конкурска киржири-биле кирир документил даңзын, документилерни хүлээп ап турар черни болгаш Роскомхайгааралдың www.rsos.ru деп Интернет-сайтта болгаш комхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелелинин /17.rsos.ru деп Интернет арнындан таныжып ап болур.

Тыва Республиканың Хереглекчилер ниитилелинин чөв болгаш баштаар чери Чөөн-Хемчик кожуунун хереглек ниитилелинин баштаар черинге үр үеде удуртукчулап ажылдап чо «Кооперациянын тергенин» деп аттын эдилекчизи, коопераци болгаш күш-ажылдың хоочуну

Петр Хунаевич
МОНГУШТУН

мөчээни-биле холбаштыр чоок кижилеринге болгаш дөр төрелдеринге ханы кажыдалын илередип тур.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөрө—2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 3 ама. Тираж 8465. Чагыг 50. Номерни парлагже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО «Тувакредит» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 301018107000000000740 БИК 049304001 Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчылдыг бол массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Орта Сибирьде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солуну чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1. Солунда парлаттыг материалдарнын авторларынын бодал редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айытыганын сан болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар ботт харыылаар.